

The book cover features a repeating floral pattern on a light beige background. The pattern includes large red flowers, smaller white and yellow flowers, and green leaves. A central red label with a decorative, scalloped border contains the title and author information. The text is in Thai script. The title is at the top, followed by two horizontal lines with arrowheads. The author's name is at the bottom.

ตี่งวี่

พานกัษวรวบวบกัษลุดษยษย

ว.วี่นจถึษกุก
๒๕๖๕

สารคดีไทย

พาเที่ยววันวานกับคุณชาย ● ว.วินิจฉัยกุล

ลงพิมพ์ในนิตยสารสกุลไทย พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๘

พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก : สำนักพิมพ์ทรีบีซี, มีนาคม ๒๕๕๘

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗

ออกแบบรูปเล่ม : รัชชณ์ ตรีธรรมวุฒิกุล สารัตน์ วงศาโรจน์

ราคา : ๓๑๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ว.วินิจฉัยกุล.

พาเที่ยววันวานกับคุณชาย.--กรุงเทพฯ : อักษรโสภณ, ๒๕๕๘.

๑๖๑ หน้า.

๑. ความเรียง. ๒. บันทึก. I. ชื่อเรื่อง.

๘๕๕.๕๑๔

ISBN 978-974-253-455-4

กองบรรณาธิการ รัชชณ์ ตรีธรรมวุฒิกุล ชวดี เป็นประเสริฐ ดันติมา แซ่ตั้ง
ศิลปกรรม สมรงค์ คงใจ สุพรรณษา เสตรา สารัตน์ วงศาโรจน์
ผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ สันติ ส่งเสริมสวัสดิ์ ผู้จัดการสำนักพิมพ์ สุดารัตน์ ส่งเสริมสวัสดิ์
พิมพ์และจัดจำหน่าย สำนักพิมพ์ทรีบีซี บริษัทอักษรโสภณ จำกัด
เลขที่ ๕๘ ซอยนาคาศีพท์ (แยก ๕) ถนนสุขุมวิท ๓๖
แขวงคลองตัน เขตคลองเตย กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐
โทรศัพท์ ๐-๒๒๕๘-๕๘๕๗, ๐-๒๒๕๘-๕๘๖๑-๒ โทรสาร ๐-๒๒๕๘-๕๑๓๐

คำนำ

ครั้งยังเป็นเด็ก สิ่งที่น่าประทับใจเหลือเกินคือการได้นอนฟังแม่เล่านิทาน ซาดก และเรื่องราวในอดีตของท่าน รวมทั้งของปู่ย่าตายายซึ่งล่องลับไปแล้วอย่างเพลิดเพลิน ช่วงพลบค่ำหลังสวดมนต์เสร็จ เมื่อแม่นั่งลง เราจะแย่งกันหนุนตักทั้งสอง ขวา-ซ้าย สลับกันไปมาในบรรดาพี่น้องของเรา แม่จะเริ่มว่า “นอนกันนิ่ง ๆ นะ แม่จะเล่าเรื่องสนุกให้เด็กดีฟัง...” แล้วแม่ก็เริ่มเรื่อง

...ระหว่างแม่เล่า เราจะตั้งใจฟังกันเงียบเชียบและจดจ่อ เรื่องสนุกทำให้เราหัวเราะจนตัวงอ เรื่องแปลก ๆ เราซักถามกันไม่หยุดปาก ครั้นถึงเรื่องเศร้าบางทีเราร้องไห้สะอึกสะอื้นจนแม่ต้องโอบปลอบลูบศีรษะไม่หยุด มีหลายครั้ง น้ำตาผู้เล่าไหลหยดลงบนใบหน้าของเรา...พี่น้อง จนต้องพากันกอดแม่ไว้แน่นเพื่อให้กำลังใจท่าน อดีตของแม่...คืออดีตของพวกเรา

จวบวันล่วงมาจนปัจจุบัน ยังไม่อาจลบเลือนคุณค่า ความทรงจำในอดีตนั้นได้เลย ความสุขดังกล่าวได้ย้อนกลับมาอีกครั้งเมื่ออ่าน ‘พาเที่ยววันวานกับคุณยาย’ ในวันนี้

สารคดีเยาวชนเล่มนี้เป็นบันทึกจากอดีตที่ให้ความสุข และมีความหมายต่อทั้งผู้เขียนและบุคคลทั่วไป เต็มไปด้วย คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ของผู้คนในสมัยก่อน ให้แง่คิด คุณธรรมและความบันเทิง ที่เยาวชนและผู้อ่านทั่วไปพึงได้รับ จากบรรพบุรุษของผู้เขียน ซึ่งท่านมีอายุถึง ๕ แผ่นดิน ทำให้เข้าใจลักษณะของครอบครัวในสมัยนั้น ทั้งความเป็นอยู่ การใช้ชีวิต อาหารการกิน การละเล่น การครองเรือน ฯลฯ ที่สำคัญ นอกจากผู้เขียนจะถ่ายทอดได้ชวนอ่านแล้ว ยังมีภาพประกอบเรื่องราว ที่ทำให้นึกถึงภาพความเป็นไปในอดีตเพิ่มขึ้นอีกด้วย

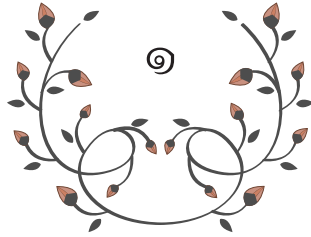
รัฐชนัน ตรีธรรมวุฒิกุล

สิ่งวิ

พาเกี่ยวว้บวบกับคุณยาย

ว.วินิจฉัยกุล
๒๕๓๑

ในบ้านของเรา ทุกคนเรียกคุณแม่ของผู้เขียนเรื่องนี้ว่า คุณยาย ตามหลานสาวเล็กๆ สองคนซึ่งบัดนี้โตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ดังนั้นในเรื่องนี้จึงขอเรียก *คุณยาย* ตามที่เคยชิน

ในพ.ศ. ๒๕๕๗ ถ้าหากว่าคุณยายยังมีชีวิตอยู่ คุณยาย จะอายุครบ ๑๐๖ ปี เพราะคุณยายเกิดเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ สองปีก่อนสิ้นรัชกาลที่ ๕ คุณยายจึงเรียกตัวเองว่าเป็นคน ๕ แผ่นดิน ได้เต็มปาก แม้ว่าในแผ่นดินแรกคุณยาย ยังจำความไม่ได้เลยก็ตาม

คุณยายเป็นคนช่างจดช่างจำ และช่างเล่าถึงเรื่องเก่าๆ ในอดีต ด้วยรายละเอียดที่แม่นยำและมีชีวิตชีวา ราวกับชีวิตเมื่อหนึ่งร้อยปีเหล่านั้ันยังโลดเต้นมีตัวตนจริงอยู่เสมอจนปัจจุบัน ตามความรู้สึกของคุณยาย

สิ่งที่คุณยายถ่ายทอดให้ลูกหลานฟัง เป็นมรดกอัน หาค่ามิได้ด้านเกร็ดสังคัมไทยในอดีต เมื่อคุณยายจากไปแล้ว

พาเที่ยววันวานกับคุณยาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ นายพระบรมรูปกับพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางทหาร
ชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงกลาโหม คุณปู่ของคุณยาย นั่งอยู่แถวบน ที่สองจากขวา

ผู้เขียนคิดว่าคงยากที่จะหาบุคคลร่วมสมัยผู้ใดกับคุณยาย ที่มีความรู้และประสบการณ์อย่างท่านมาแล้วให้ลูกหลานฟัง จึงขอถ่ายทอดความทรงจำของคุณยายมาให้คนรุ่นหลังได้รู้ได้เห็น เพื่อให้เกิดความรู้และความบันเทิง เช่นเดียวกับลูกและหลานของคุณยายได้ประสบมาแล้ว

คุณยายเกิดที่บ้านคลองสาน ติดกับเขตโรงพยาบาล สมเด็จพระเจ้าพระยา แต่ในยุคที่คุณยายเกิด โรงพยาบาลยังไม่ก่อตั้งขึ้นมา บริเวณโรงพยาบาลคือบ้านของเจ้าพระยาสุรวงศ์-ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) หรือชาวบ้านเรียกกันสั้นๆว่า “เจ้าคุณทหาร” บ้านของท่านเป็นตึกแบบฝรั่ง มีสนามกว้างขวาง แบบฝรั่งเช่นกัน เลี้ยงสัตว์แปลกๆในสายตาคอนไทยเช่นนกยูง ดูหรูหราเหมือนบ้านขุนนางฝรั่งที่มีคฤหาสน์อยู่ในปารีส

ถัดจากบ้านของเจ้าคุณทหาร ก็คือบ้านที่คุณยายถือกำเนิด เป็นบ้านของนายพลตรี พระยาวิชิตณรงค์ (สืบ สุวรรณทัต) ตอนคุณยายเกิด ท่านมีตำแหน่งเป็นเจ้ากรมยกกระบัตร กระทรวงกลาโหม ในที่นี้จะเรียกตามคุณยายว่า “คุณปู่”

คุณยายเป็นหลานปู่คนเดียวของท่าน คุณพ่อของคุณยายเป็นบุตรชายคนเดียวในจำนวนลูก ๓ คนของคุณปู่ และคุณย่า ชื่อพระอุปนิภษิตสารบรรณ ทำงานอยู่กระทรวงการคลัง มีพี่สาวอีกสองคนชื่อคุณหญิงถนอม สมรสไปกับพระยารัษฎา (ฮง นาวานุเคราะห์) และนางบรรหารนรเหตุ

พาเที่ยววันวานกับคุณยาย

คลองสานในอดีต

(อู่ สุวรรณทัต) สโมสรกับพระบรรพชาที่นครเขื่อนขันธ์ซึ่งเป็นญาติในสกุลเดียวกัน

คุณตาพระอุปัชฌาย์ สโมสรเมื่ออายุ ๒๒ ปี กับหญิงสาวจากสกุลสมบัติศิริ ชื่อ นวล บิดาชื่อนายยู่อี เป็น “ฮักฮอง” หรือนายอากรโรงหวาย เธอเป็นน้องสาวคนเดียวของพระยาศรีเสนาสมบัติศิริ (ชะ สมบัติศิริ) แต่ว่าคุณยาย นวล บุญน้อย แต่งงานอายุ ๑๖ พอคลอดลูกคนแรกคือคุณยายไต้ ๗ วัน คุณยาย นวล ก็เสียชีวิต คุณปู่กับคุณย่า จึงรับคุณยายมาเลี้ยง เหมือนเป็นลูกสาวคนเล็ก คุณยายก็เลยเติบโตขึ้นมาบนเรือนใหญ่ของคุณปู่และคุณย่า แทนที่จะอยู่กับคุณพ่อ

บ้านของคุณปู่เป็นเรือนไทยแบบโบราณ ปลูกเป็นเรือนหมู่ มีนอกชานเชื่อมตลอด หลายสิบหลัง เพราะอยู่กันรวมญาติ และบริวารตามแบบโบราณ

สมัยนี้ใครมีลูกจ้างอยู่ในบ้านสัก ๒ คนก็ถือว่ามากแล้ว แต่สมัยคุณปู่ของคุณยาย บริวารมีเป็นร้อยคน เพราะคุณย่าเป็นเจ้าของสวนผลไม้ที่คลองสาน ปลูกทุเรียน เงาะ กระท้อน ละมุด ฯลฯ สมัยนั้นเขาทำสวนกันเป็นร้อยไร่ (เรียกกันว่า “ชนิด”) จึงต้องมีคนสวนมากมาย เอาไว้ดูแลสวน และทำหน้าที่ขนผลไม้ขายพ่อค้าแม่ค้าที่พายเรือเข้าคลองมาซื้อถึงสวน

บรรพบุรุษของคุณยาย ชื่อนายทอง ถือกำเนิดสมัยตอนปลายอยุธยา และเผชิญกับกรุงแตกเมื่อพ.ศ. ๒๓๑๐ เช่นเดียวกับคนอยุธยาอื่น ๆ ท่านได้หลบหนีพม่ามาสาวยามีภักดีกับ

สมเด็จพระเจ้าตากสิน ณ กรุงธนบุรี โดยรับใช้เป็นทนายในบ้านให้เจ้าพระยาจักรี หรือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในเวลาต่อมา

ในฐานะหนึ่งในทนายหน้าหอของเจ้าพระยาจักรี นายทองได้ติดตามท่านไปศึกที่พิษณุโลกในคราวศึกอะแซหุ่นกี้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๘ เล่าสืบต่อกันมาว่าท่านเป็นคนกางกวดให้เจ้าพระยาจักรีเมื่อคราวอะแซหุ่นกี้ซ้อคูตัว

แม้ว่านายทองไม่ได้มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนาง แต่บุตรของท่านชื่อนายทองดีได้เข้ารับราชการในกรมพระแสงต้น ในรัชกาลที่ ๑ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอรรคคีพินาจ หรือสะกดแบบปัจจุบันว่าอัคคีพินาศ

กรมพระแสงต้นนั้น เข้าใจว่าสังกัดกระทรวงวัง เป็นกรมที่ดูแลรักษาเครื่องราชูปโภคที่เป็นเครื่องราชศัสดราวุธ ไม่ใช่อาวุธในการรบทั่วไป ทำหน้าที่ดูแลการเบิกและคืนพระแสงต่างๆ จากมหาดเล็กและข้าราชการกรมวัง แต่ราชทินนามของหลวงอัคคีพินาศคิดว่าหน้าที่การงานของท่าน ก็คือดูแลความปลอดภัยในพระบรมมหาราชวัง หากว่าเกิดเพลิงไหม้ขึ้นมาก็ต้องควบคุมและดับไฟให้ได้

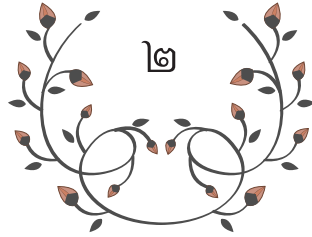
ต่อมา ในรัชกาลที่ ๒ บุตรคนหนึ่งของหลวงอัคคีพินาศชื่อนายทองสุข เข้ารับราชการ ได้เป็นเจ้ากรมบัญชาการในกรมฝึพายหลวง

กรมฝึพายขึ้นอยู่กับกรมพระตำรวจใหญ่ขวา ข้าราชการกรมนี้มีไว้สำหรับพายเรือพระที่นั่ง พระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จทรง-

เรือเมื่อใด หรือจะมีเรือพระที่นั่งกระบวนแห่เสด็จก็ล่า ก็มีคน
กรมฝึพายเป็นคนพายทั้งสิ้น เจ้ากรมฝึพายเป็นผู้สั่งเรียกคน
เข้ามาประจำทำหน้าที่ฝึพาย เมื่อมีงานเสด็จโดยชลมารค

น่าเสียดายที่ยังค้นหาไม่เจอว่าเจ้ากรมฝึพายหลวงมี
บรรดาศักดิ์ว่าอะไร แต่ก็บอกได้จากตำแหน่งการงานทั้งหมดนี้
ว่าบรรพบุรุษของคุณยายได้ถวายงานรับใช้ใกล้ชิดสถาบันพระ-
มหากษัตริย์มาตั้งแต่ต้น คือตั้งแต่สมัยนายทอง เมื่อพ่อได้อยู่
ในสังกัด “วัง” หนึ่งในจุดสุดตมกอันได้แก่ เวียง วัง คลัง นา
บุตรหลานของท่านจึงได้ทำงานอยู่สังกัดกระทรวง “วัง” เช่น
เดียวกับบรรพชน

เจ้ากรมฝึพายหลวง (ทองสุข) สมรสกับท่านทองจันทร์ บุตรีของพระรัตนพิมล (ทองอยู่) กับภรรยาผู้มีชื่อเดียวกับสามีว่า คุณนายทองอยู่

ท่านทองสุขกับคุณนายทองจันทร์มีบุตรธิดารวม ๔ คน บุตรชายคนโตของท่านทองสุขชื่อ “ทองคำ” ในบรรดาลูกหลานเหลนในสกุลเดียวกับคุณนายที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศไทยรวมแล้วหลายร้อยคน ไม่ว่าจะมาจากสายไหน ถ้าสืบย้อนขึ้นไปถึงทวดถึงเทียด ก็จะพบว่าล้วนไปบรรจบกันที่ ท่านทองคำทั้งสิ้น

ท่านทองคำเข้ารับราชการ เป็นข้าหลวงเดิมของพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๒

คำว่า “ข้าหลวงเดิม” นี้ หมายถึงเป็นข้าเก่าแต่่าเลี้ยงของเจ้านายมาตั้งแต่เริ่มแรก คือตั้งแต่ก่อนเจ้านายพระองค์นั้นจะทรงกรมมีตำแหน่งใหญ่โต หรือก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์

พาเที่ยววันวานกับคุณยาย

คลองสานในอดีต

โดยมากก็คือมหาดเล็กที่ทรงใช้สอยมาตั้งแต่เขาผู้นั้นยังเยาว์ บางครั้งพระองค์ท่านเองก็ทรงพระเยาว์เพียงมีวังส่วนพระองค์ได้ไม่นาน

ท่านทองคำเริ่มชีวิตมหาดเล็กเด็ก ๆ ฝึกงานอยู่ที่วังของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ปัจจุบันนี้ก็คือวังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร เวลาที่มีธุระไปที่วังท่าพระ ผู้เขียนจะนึกถึงบรรพบุรุษของคุณยายว่าครั้งหนึ่งท่านได้เดินเข้าออกวังนี้เป็นประจำ และเคยหมอบเฝ้าอยู่ที่ห้องพระโรงวังท่าพระ หรือหอศิลป์ในปัจจุบันอีกด้วย

เมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ท่านทองคำก็ได้เป็นมหาดเล็กเต็มตัว มีรายได้เป็นเบี้ยหวัดปีละ ๗ ตำลึง หรือ ๒๘ บาท

ตำแหน่งของท่านเลื่อนขึ้นเป็นลำดับ เจริญก้าวหน้าจนได้เป็นพระยาครั้งแรกในตำแหน่งพระยาประชาชีพบริบาล เจ้ากรมเกษตรราชการ (กรมนา) รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๓ ชั่ง หรือ ๒๔๐ บาท

การเปลี่ยนรัชกาลไม่ได้ทำให้หน้าที่การงานของท่านทองคำสะดุดหยุดลง ตรงกันข้าม เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๓ มาถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ท่านย้ายกลับมาอยู่กรมพระคลังมหาสมบัติ เลื่อนเป็นพระยาสูงกว่าเก่า เป็นพระยาพิพิธโกศัยสุวรรย์ รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๖ ชั่ง หรือ ๔๘๐ บาท และคงอยู่ในบรรดาศักดิ์นี้

พาเที่ยววันวานกับคุณยาย

คลองสานในอดีต

มาตลดอรัชกาลที่ ๔

ท่านทองคำเป็นขุนนาง ๔ แผ่นดิน ท่านอยู่ในราชการ มาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวเห็นท่านเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่รับราชการมาตั้งแต่ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต รับผิดชอบเรื่องการเงินมาด้วยดี ไม่มี ต่างปร้อย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็น เคา์ชิลลอร์ออฟสเตต หรือ “ที่ปรึกษาาราชการแผ่นดิน” รับพระราชทานเงินปีปีละ ๔๕ ชั่ง และยังคงกับตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ผู้จ่ายเงินหรือรักษา- ทรัพย์สิน ได้รับพระราชทานเงินปีอีกปีละ ๕๐ ชั่ง อ่านแล้วสรุป ไม่ถูกว่าท่านได้เงินเท่าไรถ้าเป็นสมัยนี้ แต่รู้ว่าตามค่าของเงิน สมัยต้นรัชกาลที่ ๕ ท่านมีเงินเดือนสูงมาก พอจะทะนุบำรุง ครอบครัวของท่านที่บ้านคลองสานให้มีความเป็นอยู่สุขสบายได้

บรรดาศักดิ์สุดท้ายของท่านคือพระยาราชนิกิตี ศรีรัตน- ราชสมบัติพิริยพาหุ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ท่านอยู่มาจนอายุ ๘๓ ปีซึ่งถือว่า ยืนยาวมากสำหรับคนสมัยนั้น จึงถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคไข้- สันนิบาต ซึ่งแพทย์แผนไทยอธิบายว่าเป็นอาการไข้ชนิดหนึ่ง มีอาการสั่นทึ่มและเพ้อ เชื่อว่าเกิดจากธาตุทั้งสาม คือ วาตะ (ลม) ปิตตะ (ดี) และเสมหะ (เสม็ด) ทำงานไม่สมดุลกัน

คุณยายเป็นเหลนทวดของท่าน แต่เกิดไม่ทันพระยา- ราชนิกิตี ท่านถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน ร่องรอยหลักฐานที่

เกี่ยวกับท่านในบ้านคลองสาน ที่คุณยายเห็นตั้งแต่เด็ก คือที่เสนาในห้องโถง มีตรานกวยักษ์ยักษ์ซึ่งเป็นตราของกระทรวงการคลังติดอยู่

ตรานกวยักษ์ยักษ์มีมาตั้งแต่สมัยคุณทวดรับราชการที่กระทรวงนี้ ในตำแหน่งที่คุณยายเรียกว่า “เสนาบดี” คงหมายถึงตำแหน่งของพระยาพิพิธโกศัยสุวรรณ์นั่นเอง

คุณทวดทองคำเป็นความภูมิใจของคุณยาย ในความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ท่านมีต่อพระเจ้าอยู่หัว จนได้รับพระราชทานราชทินนามว่า “พระยาราชภักดี” แต่ถ้าพูดถึงสีสันของบรรพชนแล้ว ท่านที่มีสีสันและบทบาทสำคัญมากกว่าในความรู้สึกของคุณยาย คือน้องสาวคนรองของคุณทวดทองคำ ชื่อท่านจิว

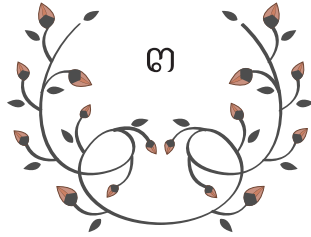
ลูกหลานคนสมัยนี้ดูชื่อท่านแล้วอาจจะสงสัยว่าทำไมถึงชื่อ “จิว” ก็ขอตอบว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชื่อผู้หญิงผู้ชายทั่วไป เป็นชื่อง่ายๆ พยางค์เดียวหรือสองพยางค์อย่างมาก ซ้ำกันไปซ้ำกันมาทั้งหญิงชาย และมักเป็นชื่อที่นำมาจากธรรมชาติรอบตัวนั่นเอง

ดอกจิวเป็นดอกไม้สีแสดสด สวยสะดูดตา พ่อแม่นำมาเป็นชื่อลูกผู้หญิงกันจนเป็นธรรมดา ไม่แปลกหูแต่อย่างใด

ใน นิราศวัดเจ้าฟ้า ของสุนทรภู่ คนรักคนหนึ่งที่ท่าน
รำพึงถึงก็ชื่อแม่จิวเช่นกัน

ถึงบ้านจิวตั้งต้นแต่พื้นหนาม
ไม่งอกงามเหมือนแม่จิวที่ผิวเหลือง
เมื่อแลพบหลบพักตร์ลักขำเสื่อง
ดูปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกำลังโลม

คุณชวดจิ้งของคุณยาย คงจะเป็นคนสวยสะดุดตาสมชื่อ
เมื่อเป็นสาวจึงได้เป็นหม่อมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์-
เจ้าลักขณานุคุณ พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระ-
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยที่เล่ากันมาเกี่ยวกับพระองค์เจ้า
ลักขณานุคุณก็คือ ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์โปรดของ
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติจากเจ้าจอมมารดาบาง
และทรงเป็นพระราชอนุชาร่วมพระชนกชนนีกับพระเจ้าลูกเธอ
พระองค์เจ้าวิลาศ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ที่เป็นพระราชธิดา
องค์โปรดเช่นกัน จนสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเรียกว่าเป็น
“นางแก้ว” ของแผ่นดิน

พระองค์เจ้าลักขณานุคุณเมื่อประสูติทรงพระโสมงามมาก
จึงมีพระนามแต่แรกเริ่มว่า “พระองค์เจ้าสังข์” เหตุเพราะพระ-
รูปงามเหมือนพระสังข์ทอง ชาววังจึงเรียกกันว่า พระองค์สังข์

พาเที่ยววันวานกับคุณยาย

พระรูปวาดพระนางโสมนัสวัฒนาวดี

หรือพระองค์สังข์ทอง แต่ต่อมาพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระนามใหม่ว่า “พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ” ซึ่งหมายความสอดคล้องกับพระนามเดิม แปลว่ารูปลักษณะงาม

คุณชวดจิวมีหม่อมเจ้าหญิงกับพระองค์เจ้าลักขณานุคุณองค์หนึ่ง ทรงพระนามเมื่อประสูติว่า “หม่อมเจ้าหญิงโสมนัส” หม่อมเจ้าหญิงโสมนัสก็เช่นกัน เป็นเด็กที่สวายน่ารักจนได้รับพระราชทานพระนามว่า โสมนัส คือเป็นที่ชื่นชมยินดีแก่ผู้พบเห็น แต่ก็น่าเสียดายว่า ต้องกำพร้าพระบิดาตั้งแต่พระชันษาได้ขวบเดียว ยังไม่ประสีประสาอะไร เพราะพระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษายังหนุ่มมาก แค่ ๒๓ ปีเท่านั้นเอง

ในประวัติทางการบอกว่าพระองค์เจ้าลักขณานุคุณประชวรด้วยไข้ปวงจณสิ้นพระชนม์ แต่ในพงศาวดารกระซิบของผู้ใหญ่ฝ่ายคุณยายเล่าว่า พระองค์เจ้าลักขณานุคุณประชวรมาแต่แรกเกิดจากทรงติดฝิ่น

ถ้าใครเรียนประวัติศาสตร์เอเชียคงทราบว่ ในประเทศจีน ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓ อังกฤษนำฝิ่นจากอินเดียไปบังคับขายให้จีน ทำให้มีคนจีนติดฝิ่นเพิ่มขึ้น ช่วงนั้นเป็นช่วงที่คนจีนอพยพกันเข้ามาทะเลอกใหญ่ในสยาม เพราะสยามกำลังขาดแคลนแรงงาน จึงรับเงินอพยพเข้ามาอย่างไม่อั้น เพื่อทำงานก่อสร้างวัดวาอาราม และขุดคลองสายต่างๆ ผลดีคืองานที่ใช้แรงงานในสยามก็ลุล่วงไปด้วยดี แต่ผลพลอยเสียที่ตามมาคือผู้ติดฝิ่นก็พลอยกระเส็นกระสายเข้ามาในสยามด้วย

คนจีนลักลอบนำฝิ่นเข้ามาในเมืองไทยด้วยเรือสินค้าต่าง ๆ มาก ตอนนั้นสยามยังไม่ถือว่าฝิ่นเป็นของผิดกฎหมาย เป็นเหตุให้การเสฟฝิ่นระบาดกว้างขวาง หลังพระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์ไป ๔ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีพระบรมราชโองการให้มีการปราบปรามกวาดล้างฝิ่นอย่างเข้มงวดกวาดล้างในปีพ.ศ. ๒๓๘๒ ทำให้กลุ่มอั้งยี่ต่างๆ ที่ค้าฝิ่นทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองชายทะเล ก่อเรื่องจลาจลขึ้นในหลายหัวเมือง จนทางการต้องจัดทัพเข้ามาปราบปราม เป็นศึกภายในครั้งใหญ่ของรัตนโกสินทร์

แต่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ไม่เกี่ยวกับคุณยาย ขอย้อนกลับมาถึงพระองค์เจ้าลักขณานุคุณว่า การที่ทรงใช้ฝิ่นก็เพราะเป็นเรื่องธรรมดาของคนหนุ่มสมัยนั้น ใช้ฝิ่นเป็นยาแก้ปวดเมื่อย รวมทั้งระงับความเจ็บปวดจากโรคร้ายหลายชนิด

เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงขอให้พระราชโอรสเลิกฝิ่น พระองค์เจ้าลักขณานุคุณก็ถวายสัจจะว่าจะเลิก แล้วทรงตั้งมั่นอยู่ในคำสัตย์จริงๆ ไม่ยอมแตะต้องฝิ่นอีก

สมัยนั้นการแพทย์ยังไม่ทันสมัยพอจะสู้รบกับโรคร้ายหลายๆ โรคได้ คนที่ตั้งใจหักดิบเลิกฝิ่นย่อมมีสุขภาพทรุดฮวบลงไป ไม่มียามาประทังให้อาการทุเลาลงได้ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณจึงสิ้นพระชนม์อย่างรวดเร็วเกินกว่าใครจะคิด

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียพระราชหฤทัยมาก ทั้งทรงพระเมตตาว่าพระเจ้าลูกยาเธอสิ้นพระชนม์

ไปเพราะตั้งพระทัยถวายสัจจะต่อสมเด็จพระราชบิดาจนตัวตาย จึงทรงพระกรุณาต่อหม่อมเจ้าหญิงโสมนัสเป็นพิเศษกว่าพระราชนัดดาพระองค์อื่น ๆ

พระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระเจ้าหลานเธอมาไว้ใกล้ชิดพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง โปรดเกล้าฯ สถาปนาหม่อมเจ้าหญิงโสมนัสขึ้นเป็นพระองค์เจ้าหญิงโสมนัส เมื่อเจริญพระชันษา เข้าพิธีโสกันต์ (โกนจุก) ก็โปรดให้ทำพิธีใหญ่โต เกือบเท่าเจ้าฟ้า คือมีการละเล่นต่าง ๆ เท่าเทียมกัน เพียงแต่ไม่มีเขาไกรลาส และมยุรฉัตร เท่านั้น

หม่อมเจ้าหญิงโสมนัสทรงเป็นพระราชนัดดาเพียงพระองค์เดียวในรัชกาลที่ ๓ ที่ดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้า

พระองค์เจ้าหญิงโสมนัสเจริญพระชันษาขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ทรงย้ายมาประทับอยู่ในพระตำหนักของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอภัยสุทธาเทพ ในพระบรมมหาราชวังจนถึงในรัชกาล

ในต้นรัชกาลที่ ๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ ทรงสถาปนาพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสพระชันษา ๑๘ ปี ขึ้นเป็น “สมเด็จพระนางเธอโสมนัสวัฒนาวดี พระนางนาฎบรมอัศวราชเทวี” นับเป็นสมเด็จพระอัครมเหสีพระองค์แรก

ต่อมาสมเด็จพระนางเธอโสมนัส ทรงพระครรภ์ และ

ประสูติพระราชโอรสซึ่งนับเป็นเจ้าฟ้าชายพระองค์แรกในรัชกาลที่ ๔

คุณชวดจิวก็ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น “เจ้าจอมมารดาจิว” ทั่ว ๆ ไปได้เป็นเจ้าจอมในพระมหากษัตริย์พระองค์ใด เป็นแต่หม่อมของพระเจ้าลูกยาเธอ แต่ได้รับเกียรตินี้เพราะเป็นขริว-ยายของเจ้าฟ้า

น่าเสียดายว่าสมเด็จพระนางเธอโสมนัสฯ ทรงดำรงพระอิสริยยศอยู่เพียง ๙ เดือนเท่านั้น ก็เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ เพราะทรงพระประชวรหนัก หลังจากประสูติพระราชโอรสได้เพียงหนึ่งเดือนเศษ

เจ้าฟ้าชายพระองค์นั้น เรียกกันภายหลัง ตามพระนามของพระราชมารดา ว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายโสมนัส สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๕

หลังจากการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระนางเธอโสมนัสฯ เจ้าจอมมารดาจิวได้ถวายบังคมลาออกจากพระบรมมหาราชวังกลับไปพำนักอยู่กับพี่ชายคือพระยาราชภักดี คุณทวดของคุณยายที่บ้านคลองสาน จนถึงแก่อนิจกรรมในรัชกาลที่ ๕

ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ออกพระปรมาภิไธยว่า “สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี” ตามที่ทรงเป็นสมเด็จพระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๔ หากแต่มิได้เป็นพระราชชนนีในพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อ ๆ มา

ย้อนกลับไปในรัชกาลที่ ๔ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสฯ

ศาลาหน้าวัดโสมนัสราชวรวิหาร

สิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ สร้างวัดโสมนัสราชวรวิหาร เพื่ออุทิศพระราชกุศลพระราชทาน และเป็นอนุสรณ์สถานแห่งความรักที่มีต่อสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี หลังจากนั้นก็ได้ทรงสร้างพระอารามสำหรับพระองค์เองไว้เคียงคู่กัน คือ วัดมกุฏกษัตริยาราม

ด้วยเหตุนี้ คุณยายและญาติฯ จึงถือวัดโสมนัสเป็นวัดประจำสกุล นำอัฐิของบรรพบุรุษไปเก็บไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปที่ระเบียงครอบพระเจดีย์ ทุกปี เครือญาติก็จะมาชุมนุมกันทำบุญเลี้ยงพระ บำเพ็ญกุศลอุทิศส่วนกุศลให้บรรพชน เป็นประเพณีสืบต่อมาหลายสิบปี จนถึงทุกวันนี้

อัฐิของคุณยายก็เก็บไว้ที่นี้เช่นกัน

